

Т.І. Скалозуб

**В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО
КАЗКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Ми живемо в цікаві і водночас тяжкі часи, коли багато на які речі починаємо дивитись по-іншому, багато що, ніби відкриваємо заново, переоцінюємо. Насамперед це стосується нашого минулого, яке ми знаємо дуже поверхово. Що турбувало, радувало і тривожило український народ, чим він займався, як працював, про що мріяв, що передавав своїм дітям і онукам? Відповісти на ці запитання означає відновити зв'язок часів, повернути втрачені цінності. Звернутися до витоків допоможуть художня література та фольклор, адже їх зміст – це життя народу, духовний світ української людини, її думки, почуття, переживання, мова.

Художня література та фольклор – важливі засоби формування особистості, естетичного і морального виховання дітей дошкільного віку. Роль художньої літератури у всебічному розвитку дітей розкривається в працях учених Є.О. Фльориної, К.Д. Ушинського, Н.С. Карпинської, А.М.Виноградової. Особливості сприйняття художньої літератури дошкільниками – в працях психолога О.В. Запорожця і педагогів Є.О. Фльориної, Т.О. Репіної, Л.Я.Панкратової, Л.М. Гурович. Проблему художнього читання і розповідання дітям досить повно розкрито у працях Є.О. Фльориної. У працях педагогів розглядаються різні сторони методики художнього читання: методика ознайомлення дітей з

поезією та заучування віршів (Л.Я.Панкратова), вплив ілюстрації на розуміння літературного твору (Т.О.Репіна).

Важливою якістю мовлення є виразність. Лінії розвитку виразного мовлення розглянуті психологом С.Л. Рубінштейном. Педагогічний аспект цієї проблеми освітлений Н.С. Карпинською, яка вказує, що вже в ранньому віці діти здатні вловити і відтворити елементи виразних засобів. Вона відзначає етапи цієї діяльності та умови її формування.

Виховання художнім словом призводить до зміни емоційної сфери дитини, що сприяє появі в неї живого відгуку на різноманітні події життя, перебудовує її суб'єктивний світ. За словами Б.М. Теплова, мистецтво захоплює різноманітні сторони психіки людини: уяву, почуття, волю, розвиває її свідомість і самосвідомість, формує світогляд [6:516]. Художня література збагачує емоції дітей. Слухаючи читання тексту, розповідь, діти співчують героєві, переживають разом з ним його пригоди, знегоди і перемоги. Вони обурюються негативними персонажами, їхніми поганими вчинками. Художня література виховує уяву: захопливі живі образи книги викликають у маленьких слухачів конкретні уявлення. Уява дитини слідує за перебігом розповіді або казки і одну за іншою малює картини. Здатність відтворювати образ за словом надзвичайно цінна для людини, і цю здатність розвиває художня книга.

Для вирішення завдань виховання дітей дошкільного віку засобами літератури, формування особистості дитини, її естетичного розвитку важливий правильний

відбір художніх творів. Відбір літератури повинний відповідати педагогічним принципам, які розроблені на основі загальних естетичних положень. Літературний твір повинний мати пізнавальні, естетичні і моральні функції, тобто бути засобом розумового, морального і естетичного виховання.

Проте література не тільки формує моральні, естетичні почуття й оцінки, норми поведінки дітей, а й розвиває їх мовлення. Літературні і фольклорні твори сприяють розвиткові мовлення, надають зразки української літературної мови, збагачують словниковий запас новими словами, поетичною лексикою, образними виразами. Література допомагає дитині виразити своє ставлення до прочитаного, використовуючи готові мовні форми. Вплив художньої літератури на мовну освіту дітей було розкрито в роботах багатьох педагогів і науковців (А.М. Богуш, С.Ф. Русова, Е.О. Фльорина, Н.В. Гавриш, Т.М.Котик).

Художня література і фольклор мають величезне значення у справі виховання людини і водночас є одним з могутніх засобів розвитку і збагачення мови дітей. Перед дитячим закладом постає важливе завдання — посіяти в серцях дітей насіння любові і пошани до книги, до художнього слова, фольклору. У дошкільні роки життя дитини ми повинні ввести її у прекрасний світ народної творчості, познайомити з безсмертними творами українських класиків, кращими книгами дитячих письменників, поетів і творами інших народів. Художня література відкриває й показує дитині життя суспільства і природи. Через художню літературу дітям стає

ближчим і зрозумілішим те, що їм найважче збагнути: внутрішній світ людини, її відчуття, мотиви вчинків, її ставлення до інших людей і природи. Художня література розкриває дитині дійсність різними засобами: через реалістичну розповідь або ліричний вірш, через казку, в якій одухотворений тваринний і рослинний світ, і навіть неживі предмети й розкривається певна ідея.

Видатний педагог і вчений В.О. Сухомлинський серед багатьох важливих питань у педагогіці виокремлює проблему слова, художньої літератури, яка відіграє надзвичайну роль у становленні громадянина незалежної України. Педагог наголошував, що слово – це „перша іскра, що запалює факел, який освітлює світ прекрасного”, а художній твір учить учнів, як жити, виховує такі риси, як любов до батьків, рідної землі, мови, людяність, духовність, високі моральні якості [3].

Василь Олександрович художню літературу називав могутнім засобом впливу на людське серце. Він радив мати „багате, повнокровне життя у світі книжок”, відзначав, що „найчутливіші, неповторно індивідуальні, норовливі, бунтівні, непокірні натури й характери при вмілому підході стають книголюбамі” [3: 645]. Озброєний книгою, художнім словом, учитель, за образним висловом Сухомлинського, владарює душею дитини. В.О.Сухомлинський наголошував, що прищепити дітям любов до книги може лише педагог, у якого книга і художнє слово займають важливе місце в духовному житті.

Читання і письмо педагог уважав інструментами, за допомогою яких дитина оволодіває знаннями. Серед авторів, твори яких В. Сухомлинський рекомендував для читання своїм вихованцям, – кращі зразки, які увійшли до світової скарбниці людської культури. Це твори Т. Шевченка, Лесі Українки, І.Франка, М.Коцюбинського, Ю.Лермонтова, а також М. Трублаїні, О.Іваненко, Ю. Збанацького, Л. Толстого, А. Чехова, С. Маршака, Г.-К. Андерсена, братів Грімм.

Важливе місце у виховній роботі В.О. Сухомлинський відводив казці, як скарбниці рідного слова. Він зазначав, що „казка є тим різцем, який відточує найтонші риси індивідуального мислення кожної дитини і водночас розкриває дитячі серця назустріч одне одному, творити тонкі інтелектуальні взаємини дитячого колективу” [2:510]. Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Адже перші кроки дитини в доквілля ідуть через казку. Її пізнавальне і розвивальне значення в житті дитини незаперечне. Казка стимулює потік думки, естетичні, моральні та інтелектуальні почуття. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово. Українські народні казки здавна були важливим елементом народної педагогіки. Вони визнані науковою педагогікою і займають визначне місце в дитячому побуті. Ученими досліджувався вплив казки на мовленнєвий розвиток дітей (С.А. Алієва, С.К. Алексеєва, Н.В. Гавриш, Є.П. Короткова, Н.С. Карпинська, Н.П. Орланова, Ю.А.

Руденко, О.С. Ушакова, Л.І. Фесенко, А.Є. Шибицька).

Казки тваринного епосу вводять дитину у світ тварин, наділених властивостями говорити, думати і чинити як людина, а чарівні казки відкривають перед нею простори фантазії. Дитина переймається цими відчуттями, сприймає повчальну і переконливу правду життя саме у формі казки. Багатюща скарбниця рідної мови — народна казка — може бути по-справжньому використана у вихованні дітей тільки в тому випадку, якщо діти чують добре розказану казку. Художня розповідь казок дає дитині можливість і уявляти образи, і переживати разом з героями казки. За допомогою казки в уяві дитини народжуються образи різних персонажів, їхні характери, пейзажі рідної природи; діти отримують зразки рідної мови. Казкові образи хитрої лисиці, жадібного вовка, злої мачухи входять у життя, розкривають перед дітьми, у доступній для їх розуміння формі, поняття добра і зла, виховують моральні почуття. Опанувати такою необхідною стороною педагогічної справи, як мистецтвом розповіді потрібно кожному педагогові. Вихователі дитячого закладу необхідне вміння розповідати дітям такою самою мірою, як учителіві початкової школи – вміння навчати дітей грамоти.

Казка формує, розкриває дитячі здібності, а „учитель на все життя запам’ятовується, входить у духовний світ дитини передусім як казкар” [2:514]. Педагогічний талант В.О.Сухомлинського одухотворив казку в житті дитини. Він порівнював її з музикою. ”Без казки – живої, яскравої, що оволоділа

свідомістю і почуттями дитини – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови” [2:177]. Педагог наголошував, що в дітей з ослабленими, уповільненими процесами мислення й дуже слабкою пам’яттю завдяки казці в очах спалахують „перші вогники інтелектуального інтересу”. „Без казок немислимий повноцінний розумовий розвиток дітей” [2:100] – писав педагог.

В.О. Сухомлинський – автор 1500 казок і оповідань для дітей. Перша рукописна збірка мала назву „Казки вечірніх присмерків”. Педагог складав казку про прості, доступні речі: про те, що бачать діти, що відбувається зараз перед ними, або про те, що неважно уявити. Він наголошував на тому, що „найголовніше – це те, щоб у казці була глибока думка. Щоб діти замислилися й здивувалися, переживали подив перед ідеєю, одухотворились істиною. Щоби в очах отих найслабкіших, важкомислячих спалахнути вогники власної думки, щоб їм захотілося сказати своє слово про світ і про себе, щоб колектив побачив, як вони виражають себе в думці, у слові” [2:510]. Наприклад, казки педагога „Дівчинка і Ромашка”, „Хлопчик і Дзвіночки Конвалій” – це не просто розповідь про квіти й дітей, вони вчать дружби, дбайливого ставлення до природи розвивають у дітей почуття прекрасного, любові до навколишнього світу.

Художня книга дає дитині прекрасні зразки української літературної мови. Ці зразки різні: лаконічна і точна мова дитячих розповідей В. Сухомлинського, легкі вірші Н.Забіли, образна мова маленьких описів К.Д.Ушинського,

виразна, влучна мова народних казок про тварин, насичена казковою обрядовістю, мова українських народних чарівних казок. Достатньо і цих прикладів, щоб показати багатство української мови у творах художньої літератури і фольклорного жанру.

Великого значення Сухомлинський надавав залученню самих дітей до написання казок. Побачивши навколо себе думку, дитина переживає хвилюючу радість, їй хочеться донести свою думку до товаришів, виразити себе у слові. Педагог наголошує, що „без казки неможливо уявити інтелектуальних взаємин між дітьми: без захоплення казкою немає колективного переживання; без творення казки дитині недоступні радість, одухотворення думкою” [2:514].

Казку він називав зерниною, з якої проростає „паросток емоційних станів і ситуацій”. І з цієї „зернини” проростає пізнання. Педагог вказував, що подив дитини перед неясним незрозумілим особливо перед неймовірним, фантастичним приваблює дитину тому, що їй хочеться відкрити своє захоплення товаришам, поділитися з ними своїми враженнями, почуттями, думками” [2:516]. Тому діти люблять слухати казки в колективі. Колективне слухання казок духовно зближує дітей, спонукає до спілкування, до колективної творчості. На думку сучасних лінгводидактів, казка – це усний народний твір, який виник у безпосередньому спілкуванні оповідача із слухачами [1:47].

В.О. Сухомлинський наголошував, що для того, щоб утвердити в душі дитини чутливість

до найтонших відтінків думки й почуття інших людей, потрібно виховувати, пробуджувати, одухотворювати, надихати її розум красою слова, думки, а краса рідного слова, його чарівна сила розкриваються передусім у казці. Педагог називав казку колискою думки і радив поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску. За його словами, краса рідного слова доходить до дитини, зворушує її, будить почуття власної гідності тоді, коли серце доторкається до серця, розум до розуму. Поетичне звучання рідного слова стає музикою для дитини тоді, коли вона сама бере в руки інструмент, сама творить музику, бачить, відчуває, як її музика впливає на інших людей [2: 516].

В.О. Сухомлинський націлював увагу педагогів на використання казки як засобу творчого мовлення дітей, і його настанови і поради не втратили своєї актуальності в сучасній педагогіці.

ЛІТЕРАТУРА

•*Богуш А.М.* Українське народознавство в дошкільному закладі: навчальний посібник. – К.: Вища школа. – 1994. – 208 с.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. – К.: „Рад школа”, 1976.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 2. – К.: „Рад школа”, 1976.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина, Листи до сина. – К.: „Рад школа”, 1977.

•*Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. – К.: „Рад школа”, 1977.

•*Теплов Б.М.* Психологические вопросы художественного воспитания //Сов. педагогика. – 1946. – № 6. – С. 96.

Подано до редакції 18.06.08